

ביאורים

עד כאן ביאר המהר"ל את ההגיון העומד מאחורי מספר המצוות ואת השייכות שלהן מצד אחד לממשלת השמש ומהצד השני לממשלת האדם.

על מנת שהתמונה תהיה שלמה בכללותה, יש להוסיף עוד עניין מרכזי, והוא המקום בו נמצאים שני סוגי המצוות - התורה. לא רק מניין המצוות לסוגיהן איננו מקרי, אלא גם המיקום בו כל המצוות כתובות. אם דיברנו על שני סוגי מושלים, הרי שהתורה היא המושל העליון שתחתיה הכל מצוי. מצד אחד המציאות הרוחנית כולה גלומה בתוך אותיותיה, ומצד שני המציאות הגשמית על כל פרטיה - "הסתכל באורייתא וברא עלמא" [זוהר תרומה קסא]. וכן מובא בשם האר"י ז"ל: "דע, כי אין לך גוף ונפש ורוח שלא נבראו ע"כ"ב אותיות התורה" [ליקוטי תורה איוב].

אדם הרוצה להשלים עצמו בשני חלקיו - הגשמי והרוחני, יפנה אל התורה ויגלה בה את שני סוגי המצוות הבאות להשלים את שני צדדים אלו הנמצאים בו.

הרחבות

• העולם על-פי התורה

אָמַנְם, אָשֶׁר הוּא עוֹד יוֹתֵר עֲלֵיוֹן, אָשֶׁר בְּהַ מְלָכִים יְמַלְכוּ, הַיּא הַתּוֹרָה. הַמְהַר"ל כּוֹתֵב שֶׁמִּצְוֹת הַתּוֹרָה מְתַאֲמֵת לְמִצְוֹת שֶׁסִּי' מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה בָּאוֹת לְשִׁמּוֹר עַל הַמִּצְוֹת בְּצוּרָה מְתוּקָנָה, וְרַמ"ח מִצְוֹת עֲשֶׂה בָּאוֹת לְתַקֵּן וְלִהְיוֹת אֶת הָעוֹלָם.

בְּדִרוֹשׁ עַל הַמִּצְוֹת הַמְהַר"ל מְמַשֵּׁל זֹאת לְבִנְיָא הַבּוֹנֵה בֵּית. עַל הַבְּנָא לְתַכְנֵן אֶת הַבֵּית בְּצוּרָה כּוֹז שִׁיְהִי רָאוּי לְתַכְלִיתוֹ. בְּדוּמָה לִכְךָ גַּם הַקַּב"ה 'בְּנֵה' אֶת הָעוֹלָם עַל-פִּי 'הַתּוֹכְנִיּוֹת' שֶׁל הַתּוֹרָה. לִכֵּן, כְּשֶׁהָאָדָם מַקְיִים אֶת מִצְוֹת הַתּוֹרָה עַל-יְדֵי רַמ"ח אֵיבְרִיּוֹ, הוּא מַקְיִים אֶת הָעוֹלָם כּוֹלוֹ: "שֶׁנִּבְרָא בּוֹ אָדָם בְּרַמ"ח אַבְרִים נֶגֶד מִצְוֹת עֲשֶׂה. וְהַכֵּל כְּדִי שִׁיְהִי אָדָם מוֹכֵן לְשִׁמְרָם, כִּי הֵם לְאָדָם בְּעַצְמוֹ, שְׂצָרִיךְ עֲשִׂייה עַל יְדֵי גּוֹפּוֹ". כִּךְ גַּם סִי' מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. כִּשֶׁם שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ לֹא מִשְׁנֵה מִמְסֻלּוֹה וְעוֹשֶׂה אֶת תַּפְקִידָהּ, כִּךְ גַּם הָאָדָם: "כִּי הָאָדָם נִמְשָׁךְ תַּמִּיד אַחֵר הַמְּקוֹם שֶׁהוּא דָר שֶׁם וּמִנְהַגוֹ" [דְּרִשׁוֹת הַמְהַר"ל, דְּרוֹשׁ עַל הַמִּצְוֹת].

דְּבָרֵי הַמְהַר"ל מְבּוֹסְסִים עַל פְּסוּק בְּמִשְׁלִי: "בֵּי מְלָכִים יְמַלְכוּ וְרוֹזְנִים יַחְקְקוּ צֶדֶק" [ח, טו]. הַסֵּבֵר שׁוֹנֵה מִדְּבָרֵי הַמְהַר"ל כּוֹתֵב הַרְלֵב"ג. לְפִי דְּבָרָיו, עַל יְדֵי הַתּוֹרָה הַמְּלָכִים יִשְׁלְטוּ בְּפוּעַל בְּנֵינֵיהֶם (כִּךְ כְּתוּב גַּם הַבֵּן עוֹרָא, הַמִּצְוֹת דוֹד וְהַמְּלָכִים). הַאֲלִשִׁיךְ הַקְּדוֹשׁ כּוֹתֵב שֶׁהַמְּלָכִים עֲלֵיהֶם דִּיבֵר הַפְּסוּק הֵם חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל, לְהֵם יֵשׁ אִפְשָׁרוֹת בְּפוּעַל לְשִׁלוֹט בְּטַבַּע בְּעִזְרַת הַתּוֹרָה. דּוּגְמָאוֹת לִכֵּךְ נִיתֵן לְמִצְוֹת בִּיהוֹשֻׁעַ, שֶׁהַעֲמִיד אֶת הַשֶּׁמֶשׁ גִּבְעוֹן [יְהוֹשֻׁעַ י]. וּבְמִשְׁהָ, שֶׁהָבֵא עַל הַמִּצְוִיִּים עֶשֶׂר מִכּוֹת וּבִקַּע אֶת הַיָּם [שְׁמוֹת ז-יד].

שאלות לדיון

מה תפקיד האדם בתור המלך' של המציאות?

למה מטרת החומר' היא בסך הכל להיות מסודר, ואילו מטרת ה'צורה' היא להוסיף שלמות?

וּכְבֵּד אֲמֹרָנוּ, כִּי אֵלֹהֵי שְׁנַיִם, הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאָדָם, הֵם בְּיוֹתֵר עֲלֵיוֹן בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְהֵם בְּלִבְד נְחָשְׁבִים מְלָכִים וּמוֹשְׁלִים בְּעוֹלָם. הַשֶּׁמֶשׁ הוּא מוֹשֵׁל וּמְלָךְ וְשׁוֹמֵר הַסֵּדֶר שֶׁלֹּא יִשְׁתַּנֶּה, כְּמוֹ שֶׁהוּא עֲנִין הַמְּלָךְ. וְהָאָדָם גַּם כֵּן כְּמְלָךְ הַמְּשָׁלִים אֶת הָעָם, כִּךְ הָאָדָם מְשָׁלִים אֶת הַמִּצְוֹת. אָמַנְם, אָשֶׁר הוּא עוֹד יוֹתֵר עֲלֵיוֹן, אָשֶׁר בְּהַ מְלָכִים יְמַלְכוּ, הַיּא הַתּוֹרָה, שִׁיְהִי עוֹד יוֹתֵר עֲלֵיוֹן בְּעוֹלָם, וּבְהַ מְלָכִים יְמַלְכוּ. וְלְפִיכֵךְ, הַתּוֹרָה מְתַיַּחֶסֶת אֶל אֵלֹהֵי שְׁנַיִם מְלָכִים. אָשֶׁר הָאָחֵד עֲנִינוּ בְּלִתֵּי יְצִיאָה מִן הַסֵּדֶר, בְּמִדְרַגַּת לֹא תַעֲשֶׂה, וְהַשְּׁנִי, עֲנִין הַשְּׁלֵמוֹת, שֶׁהוּא מְשָׁלִים הַמִּצְוֹת בְּמִצְוֹת עֲשֶׂה. כִּי דְּבָר זֶה רָאוּי לְתוֹרָה, שִׁיְהִי בְּהַ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, אָשֶׁר שׁוֹמְרִים אֶת הַסֵּדֶר, שֶׁלֹּא יְהִי עוֹבֵר חֲזָק, כְּמוֹ שְׂרָאוּי לְמְלָךְ, שֶׁהוּא שׁוֹמֵר הָעָם שֶׁלֹּא יֵצֵא מִן הַסֵּדֶר. וְגַם יֵשׁ בְּהַ מִצְוֹת עֲשֶׂה, שֶׁהֵם הַשְּׁלֵמוֹת לְעוֹלָם, כְּמוֹ הַמְּלָךְ שֶׁהוּא הַשְּׁלֵמוֹת הָעָם. וְאֵלֹהֵי שְׁנַיִם דְּבָרִים מְתַיַּחֶסֶים אֶל הַחֲקוֹר וְהַצְּוֹרָה. וְהַדְּבָרִים בְּרוּרִים כְּשֶׁמֶשׁ לְמִי שְׂמִבִּין, וְהָאָרְכָנוּ בְּמִקּוֹם אַחֵר בְּפִרוֹשׁ זֶה. כִּלְל הַדְּבָר, כִּי הַשֶּׁם יְתַבְּרֵךְ נִתֵּן לְאָדָם הַתּוֹרָה, שִׁיְהִי לְאָדָם הַמְּעַלָּה הַיּוֹתֵר עֲלֵיוֹנָה שִׁיְהִי בְּעוֹלָם: אִם שִׁיְהִי בּוֹ הַמְּעַלָּה הַיּוֹתֵר עֲלֵיוֹנָה שֶׁלֹּא יִסּוֹר מִן אָשֶׁר נְבְרָא עֲלֵיו אֶל הָרַע וְאֶל הַפְּחִיתוּת, וְאִם שִׁיְקַנָּה הַשְּׁלֵמוֹת הַיּוֹתֵר עֲלֵיוֹן עַל יְדֵי מִצְוֹת עֲשֶׂה.

התורה עליונה ממלכות השמש והאדם. יעודה שהאדם לא יוד מהמדרגה בה נברא, ויקנה השלמות

כְּבֵר בָּאֲרָנוּ שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ וְהָאָדָם הֵם עֲלִיוֹנִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְרַךְ הֵם נִחְשָׁבִים מְלָכִים וּמוֹשָׁלִים בְּעוֹלָם. הַשֶּׁמֶשׁ מוֹשֵׁל וְשׁוֹמֵר עַל עוֹלָם הַטַּבַּע שֶׁלֹּא יִשְׁתַּנֶּה, שׁוֹהוּ תַּפְקִידוֹ שֶׁל מֶלֶךְ לְשִׁמּוֹר עַל מִי שֶׁהוּא מוֹלֵךְ עָלָיו. וְהָאָדָם הוּא כְּמֶלֶךְ הַנּוֹתֵן שְׁלִימוֹת לְעָם, כִּךְ הָאָדָם נוֹתֵן שְׁלִימוֹת לְמִצְוֹת. אֲבָל יֵשׁ דְּבָר נַעֲלָה יוֹתֵר מֵהֵם, וּבְהַ מְלָכִים יְמַלְכוּ, הַיּא הַתּוֹרָה, שֶׁהִיא הַדְּבָר הַנַּעֲלָה בְּיוֹתֵר בְּעוֹלָם. לִכֵּן בְּתוֹרָה מִצְוִיִּים שְׁנַיִם עֲנִינֵי הַמְּלָכוֹת: הָאֶחָד שֶׁלֹּא יֵצֵא מִהַסֵּדֶר הָרָאוּי, זֹה מִצְוֹת הַלֹּא תַעֲשֶׂה שְׁבִתוֹרָה. וְהַשְּׁנִי הַשְּׁלֵמוֹת הַמִּצְוֹת זֹה בְּמִצְוֹת הַעֲשֶׂה. וְכִךְ רָאוּי שִׁיְהִי בְּתוֹרָה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁהֵן שְׁמִירָה עַל הַסֵּדֶר, וּמִצְוֹת עֲשֶׂה שֶׁהֵן הַשְּׁלֵמוֹת, כְּמוֹ שְׂבִמְלָךְ מִצְוִיִּים שְׁנַיִם עֲנִינִים אֵלֶּה. שְׁנַיִם עֲנִינִים אֵלֶּה הֵם כְּחוֹמֵר וְצוּרָה, וְדְבָרִים אֵלֶּה בְּרוּרִים לְמִבִּין, וְהָאָרְכָנוּ לְבָאֵרם בְּמִקּוֹם אַחֵר. כִּלְלוֹ שֶׁל דְּבָר, הַקַּב"ה נִתֵּן הַתּוֹרָה לְבִנְיָא הָאָדָם, כְּדִי שֶׁתְּהִיָּה לְאָדָם הַמְּעַלָּה הַעֲלִיוֹנָה בְּמִצְוֹת, וְזֹאת מִשְׁתֵּי בְּחִינּוֹת: הָאֶחָת שֶׁלֹּא יְפוֹל מִהַמְּעַלָּה שְׁבָה נְבְרָא בְּאִמְצָעוֹת מִצְוֹת הַלֹּא תַעֲשֶׂה, וְהַשְּׁנִיָּה שִׁוְסִיף מַעֲלוֹת וִירְכּוֹשׁ הַשְּׁלֵמוֹת הַגְּדוּלָה בְּיוֹתֵר עַל יְדֵי מִצְוֹת הַעֲשֶׂה.

ביאורים

ראינו עד עתה חילוק בין העולם הטבעי לבין האדם, חילוק שבא לידי ביטוי בהבדל בין מציאות השמש למציאות האדם כאשר השמש מבטאת את הצד הטבעי במציאות והאדם את הצד הרוחני.

בזוהר ישנה נקודה נוספת שמשלימה את התמונה ומשמעותה זהה ליסודות שהובהרו עד הנה. החילוק בין הגשמי לרוחני, לא צריך להעשות באופן מוחלט וגם בין האדם לשאר הבריאה, מפני שגם באדם עצמו ניתן להגיע לחילוק עדין זה. במשל יהיה זה ההבדל בין האיברים לגידים, כאשר האיברים הם הצד החיצוני הדומים במראם לבורא יתברך - "בצלם אלוהים עשה את האדם", והגידים מבטאים את הצדדים הטבעיים שאינם ניכרים כלפי חוץ ותפקידם הינו הקיום הטבעי הבסיסי.

בנמשל הכוונה למורכבות שהאדם מכיל בקרבו, כאשר יש בו צדדים גשמיים וצדדים רוחניים, ואת כולם צריך האדם לנתב לכיוון הנכון ולשלט עליהם בשלמות. הזוהר מדגיש את העוצמה הגלומה בתוכו של האדם השקול כנגד כל הבריאה כולה, וממילא מטיל עליו אחריות גדולה על מעשיו.

הרחבות

• התורה קודמת למספר המצוות

לכל אורך הפרק המהר"ל מסביר ששס"ה מצוות לא תעשה הן כנגד ימות החמה (או כנגד גידיו של האדם) ורמ"ח מצוות עשה הן כנגד איברי האדם. על רקע הקבלה זו יש לשאול מה קדם למה, או במילים אחרות, מה גרם למה. האם יתכן שהקב"ה שינה את התורה שקדמה לעולם (פסחים נד, א) על מנת שתתאים למציאות הבריאה והאדם?

המהר"ל שולל אפשרות זו: "ולפי זה מה שאמרנו במסכת מכות (כג, א) רמ"ח מצוות עשה נגד אבריו של אדם ושס"ה מצוות לא תעשה נגד ימות החמה, אין פירושו שלכן נתן רמ"ח מצוות עשר נגד אבריו של אדם וכן אצל החמה, דזה אינו. כי התורה נבראת קודם הכל. רק שהמכוון הוא בהפך שברא לאדם רמ"ח איברים לכשיקיים רמ"ח מצוות עשה, וכן גבל שס"ה ימים לחמה שהאדם שהוא תחתה לא יעבור שס"ה מצוות לא תעשה, כמנהג החמה שהיא מקומו ואהל לו, שאינה עוברת חוק שס"ה אשר לה" [דרוש על המצוות]. לפי דבריו, התורה לא השתנתה בהתאם למציאות, אלא המציאות והאדם נבראו על פי התורה. רמ"ח מצוות עשה - בשביל שיקיים האדם המצוות באיבריו, ושס"ה מצוות לא תעשה - כדי שלא יעבור האדם על חוקי התורה, כשם שהמצוות לא עוברת על חוקיה [דרוש על המצוות].

שאלות לדין

מהו הקשר העמוק שיוצר הזוהר הקדוש בין האדם למצוות?

אדם יחידי מישראל איננו יכול לקיים בעצמו את כל המצוות, ולעומת זאת הזוהר אומר שכל המצוות כלולים באדם. איך זה מסתדר?

ויבמדרש (זוהר ח"א קע, ב) אָמְרוּ, כִּי רמ"ח מְצוּוֹת עָשָׂה נִתַּן הַשֵּׁם יִתְבַּרַךְ לְיִשְׂרָאֵל, נֶגְדַּ אַבְרָיו שֶׁל אָדָם, וּשְׁס"ה מְצוּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, נֶגְדַּ שְׁס"ה גִּידֵינִי שֶׁבְּאָדָם. וְגַם הַמְּדַרְשׁ הַזֶּה פְּרוּשׁוֹ כִּף, רַק הַמְּדַרְשׁ הַזֶּה נֹתֵן הַכֹּל בְּאָדָם, כִּי הָאָדָם הַזֶּה יֵשׁ בּוֹ דָּבָר נִבְדָּל אֶלְקִי וְדָבָר שֶׁהוּא בְּלִתִּי נִבְדָּל הוּא הַגּוּף. וּלְפִיכֵף אָמַר שֶׁנִּתַּן רמ"ח מְצוּוֹת עָשָׂה, הַמְּשַׁלְּמִים אֶת הָאָדָם, נֶגְדַּ אַבְרָיו שֶׁל אָדָם, כִּי הָאֲבָרִים הֵם צוּרְתוֹ, שֶׁצוּרְתוֹ צָלַם אֱלֹהִים נִבְדָּל, כְּמוֹ שֶׁהַתְּבַאֵר לְמַעְלָה. וְכִנְגַד זֶה נִתַּן לוֹ רמ"ח מְצוּוֹת עָשָׂה, הַמְּשַׁלְּמִים הָאָדָם. וְנִתַּן לוֹ שְׁס"ה מְצוּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, נֶגְדַּ גִּידֵינִי שֶׁלוֹ, שֶׁהַגִּידֵינִי אֵינָן צוּרְתוֹ שֶׁל אָדָם, אֲבָל הֵם נֹתְנִים קִיּוֹם לְגוּף הָאָדָם, עַד שֶׁהוּא מְקַיֵּם מְבִלִּי שְׁנוּי. וּלְפִיכֵף הֵם שְׁס"ה מְצוּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁלֹּא יֵצֵא הָאָדָם מִצַּד גּוּפוֹ מִן הַסֵּדֶר הָרְאוּי, וְאֵין זֶה שְׁלֵמוֹת הָאָדָם.

אין הבדל עקרוני בין המדרש לדרשת ר' שמלאי

וְאֵין חֲלוּק בֵּין רַבִּי שְׁמֵלַאי וּבֵין זֶה הַמְּדַרְשׁ. רַק, כִּי לְדַעַת רַבִּי שְׁמֵלַאי כָּל הַמְּצִיאוֹת נִחְשָׁב אֶחָד, וְכָל הָעוֹלָם נִחְשָׁב כְּמוֹ הַחֲמֹר אֶל אָדָם, וְהָאָדָם הוּא שְׁלֵמוֹת וְצוּרְתֵי כָּל הַמְּצִיאוֹת. וּלְפִיכֵף הַתּוֹרָה הִיא נֶגְדַּ הַשְּׁמֵשׁ וְהָאָדָם. וּלְדַעַת הַמְּדַרְשׁ, הָאָדָם מְצִיאוֹת נִבְדָּל לְעֶצְמוֹ שְׁקוּל נֶגְדַּ הַכֹּל. וּלְכַף שְׁס"ה לֹא תַעֲשֶׂה וּרמ"ח עָשָׂה הַכֹּל נֶגְדַּ הָאָדָם. וְרַאוּי לְהִבִּין דְּבָרִים אֵלוּ, שֶׁהֵם דְּבָרִים גְּדוֹלִים מְאֹד, כִּי אֵי אֶפְשָׁר לְכַתֵּב יוֹתֵר, וְעַם שֶׁהֵם יוֹתֵר עֲמֻקִּים. אֲבָל הַדְּבָרִים הָאֵלוּ אֵין סֶפֶק בְּהֵם לְמִי שֶׁיַּדַּע לְהִבִּין דְּבָרֵי אֶמֶת וְיִשָּׁר, וְהַתְּבַאֵרוֹ עוֹד בְּמִקּוֹם אַחֵר וְהַכֹּל שָׂרֵשׁ אֶחָד אֶמֶת, וְגַזַּע צָדֵק, יוֹצֵא מִפְּרִדְסֵי הַחֲכֵמָה. וְעוֹד יִתְבַּאֵר.

בזוהר נאמר שרמ"ח מצוות העשה כנגד רמ"ח אברים שבאדם, ושס"ה מצוות לא תעשה כנגד שס"ה גידים שבאדם. גם מדרש זה מבאר את הרעיון האמור למעלה, אלא שמדרש זה משייך הכל לאדם. האדם הינו יצור מורכב, יש בו חלק רוחני אלוקי וחלק שאינו רוחני והוא הגוף. רמ"ח מצוות עשה משלימות את האדם ולכן הן כנגד אבריו, כי אברי האדם מקנים לו את צורתו כאדם, וכבר התבאר שצורתו היא צלם אלוקים והוא הענין הרוחני. שס"ה מצוות לא תעשה כנגד הגידים שבאדם, מפני שהגידים אינם מקנים לו את הצורה, אלא נותנים קיום וקישור לגוף, כך שהוא מתקיים בלי שינוי. כך גם מצוות לא תעשה הן שס"ה, שלא ישנה האדם את היעוד לשמו בראו הקב"ה.

איו הבדל עקרוני בין דרשתו של רבי שמלאי לדברי הזוהר, אלא שלדברי רבי שמלאי כל המציאות נחשבת לדבר אחד, כל העולם הוא הצד החומרי של המציאות, וכנגד זה האדם הוא הצד הרוחני שלה, ולכן לדבריו מצוות התורה הם כנגד השמש והאדם. ולדעת הזוהר האדם הינו מציאות שונה מכל שאר הברואים, והוא שקול כנגד כל המציאות ובו נכללים הצד החומרי והרוחני, לכן לשיטה זו מצוות העשה והלא תעשה הם כנגד האדם. ראוי להבין דברים אלו, שהם דברים גדולים ועמוקים מאד, אלא שאי אפשר לכתוב יותר ממה שנכתב. אין ספק בדברים אלו למי שמבין דברי אמת ויושר. דברים אלו התבארו במקומות אחרים, ויתבארו עוד בהמשך הפרקים. כל הדברים הינם שרש אמיתי אחד יוצא מפרדס החכמה ועוד יתבאר.

ביאורים

לאחר שבפרקים הקודמים עסק המהר"ל בתפקידם של המצוות, ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה, עובר המהר"ל בפרקנו לעסוק בכמות הרבה של המצוות.

מדוע ה' הרבה מצוות לעם ישראל, הרי לכאורה כך קשה יותר להצליח לקיים את כולן בשלמות?

אחד ההסברים האפשריים הוא שבאמת המצוות לא באו בהכרח להועיל לישראל, אלא הקב"ה דורש מעם ישראל לקיימן והם צריכים לעבוד את הקב"ה בצורה מלאה למרות הקשיים. הגויים מצווים במעט מצוות, שבע מצוות בני נח בלבד, כיוון שהם לא עבדי ה'. לעומת זאת ישראל הם עבדי ה' ואפילו נקראים "בנים למקום", וממילא הוא דורש מאיתם יותר.

הסבר דומה לכך אמרו הנוצרים, בשעה שבאו לבטל את המצוות המעשיות. את ישראל אלוהים שונא, הם אמרו, ולכן הוא דורש מהם הרבה כדי להעניש אותם, אבל אותנו הוא אוהב ולכן הוא ויתר לנו על כמעט כל הדרישות שלו.

לעומת הסברים אלו באה דרשת חז"ל ואומרת את ההיפך הגמור: ה' הרבה מצוות לישראל כדי לזכות אותם. כיצד? איזו זכות יש בריבוי מצוות? הלוא אם ה' רוצה לתת לנו שכר רב לעולם הבא הוא יכול לתת לנו שכר רב גם על מעט מצוות. יתר על כן, באותה מידה שישאל יכולים לזכות לשכר רב על ידי ריבוי המצוות, הם גם עלולים חס וחלילה להיכשל ועל ידי כך להתחייב בעונש. בהמשך הפרק נראה את ההסברים שמעמיד המהר"ל כנגד קשיים אלה.

הרחבות

• היחס בין תורה שבכתב ותורה שבעל פה

אָמַר רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקִישָׁא וְכוּ'. נַהֲגוּ יִשְׂרָאֵל לֹמַר אַמְרָה זוּ שֶׁל רַבִּי חֲנַנְיָא בְּסוּיָם כָּל לִימוּד תּוֹרָה. מְדוּעַ?

הרב צבי יהודה קוק אומר שיש הקבלה מדויקת בין מילתיו של רבי חנניא לפסוק: רבי חנניא אומר: 'רצה', והפסוק אומר: 'חפץ', וכן הלאה: 'הקב"ה - ה', 'לזכות' - 'למען צדקו' (-לצדק את ישראל), 'הרבה' - 'יגדיל', 'תורה ומצוות' - 'תורה'. הרצ"ה מסביר כי אנו רואים כאן שוני בין הניסוח של תורה שבכתב לניסוח של תורה שבעל פה. בתורה שבכתב אנו נפגשים במושגים כוללים ועמוקים, לעומת התורה שבעל פה, בה אנו נפגשים במושגים מפורטים הקלים יותר להבנה. לדוגמה, הפסוק משתמש בשם הוי"ה, ולעומת זאת רבי חנניא משתמש בכינוי של חז"ל - 'הקדוש ברוך הוא' (שם זה רומז לדרך שבה אנו פוגשים את הקב"ה: 'כקדוש' - עליון ונבדל מבני האדם, וכ'ברוך' - המשפיע ברכה לעולם).

מדברים אלו אנו לומדים שלמרות שאנו נפגשים בהבדל קיצוני בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, הבדל איננו פירוד. רבי חנניא מחדש חידוש ומקשר אותו לכתובים - "שנאמר". כלומר, כל מה שאמרתי מחובר לתורה שבכתב. אמנם ישנו ניסוח שונה לפי צורך ההסברה, אולם הוא נאמן לכתובים.

מנהג ישראל זה, מבטא את הקשר המוחלט שבין הלימוד האישי של כל אחד מאיתנו למקור - התורה שבכתב (שיחות הרצ"ה, דברים עמ' 107).

שאלות לדין

האם היינו מעדיפים להיות מצווים רק במצווה אחת, או בכל תרי"ג המצוות?

האם חיים עם הרבה משימות טובים יותר מחיים עם מעט משימות? מהם חיים טובים?

פרק ה

נושא הפרק: ריבוי המצוות - זכות לישראל

ריבוי המצוות הוא לטובת עם ישראל

הַמִּצְוֹת שֶׁנָּתַן הַשֵּׁם יְתַבָּרָךְ לְיִשְׂרָאֵל, יֵשׁ לְשָׂאֵל עֲלֵיהֶם, אִם רַבּוּי הַמִּצְוֹת לְטוֹב לָהֶם, כְּמִשְׁמַעוֹת פֶּשֶׁט הַכְּתוּב שֶׁנֶּאֱמַר (ע"פ דברים ו, כד-כה): וַיִּצְוֶנּוּ ה' אֱלֹהֵינוּ לַעֲשׂוֹת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה... לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים... וַיִּצְדָּקָה וְגו'. וְעַם כִּי יֵשׁ לֹמַר שֶׁאֵין הַכְּתוּב מְדַבֵּר בְּרַבּוּי הַמִּצְוֹת, רַק שֶׁהַמִּצְוֹת הֵם לְטוֹב אֶל הָאָדָם, שֶׁבְּקִיּוּם הַמִּצְוָה זֹכֵה לְחַיִּים הַנִּצְחָיִים. מְכַל מְקוּם, כִּף מוֹכִיחַ פֶּשֶׁט הַמֶּאֱמָר הַמְּפָרֵס (מכות כג, ב): אָמַר רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקִישָׁא: רְצָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכֶף הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מב, כא): ה' חָפֵץ לְמַעַן צְדָקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדִיר.

וּמַעַתָּה יֵשׁ לְשָׂאֵל כִּי אֵיךְ יֵאמָר שֶׁה' חָפֵץ לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל לְכֶף הִרְבָּה לָהֶם מִצְוֹת, וְדָבָר זֶה נִגְדַּד הַשֵּׁכֶל, שֶׁהִיא לֹו לְמַעַט בְּמִצְוֹת כְּדִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה צָרִיךְ לְשַׁמֵּר הִרְבֵּה מִצְוֹת, וְנֶאֱמַר הִיא זֹכֵה לְעוֹלָם הַבָּא עַל יְדֵי מַעוֹט מִצְוֹת, מִמָּה שֶׁהוּא מוֹסִיף לָהֶם מִצְוֹת שֶׁאֵז אֵי אֶפְשָׁר לְזַכּוֹת כָּל כֶּף לְעוֹלָם הַבָּא.

לכאורה, עדיף מעט מצוות כדי שיקל לקיים כולם ולזכות בשלימות

יש לברר האם ריבוי המצוות הוא טוב לישראל. כך ניתן להבין מפשט הכתוב: ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוקינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה. וצדקה תהיה לנו. אמנם אין הוכחה מוחלטת מפסוק זה, מכיון שהפסוק לא עסק בשאלת ריבוי המצוות, וניתן לומר שכוונת הפסוק שבקיום המצוות יזכו לחיי העולם הבא, אף שריבוי המצוות אינו טוב להם. אולם ניתן להוכיח, שריבוי המצוות הוא טוב לישראל, מהמאמר המפורסם במסכת מכות: רבי חנניא בן עקשיא אומר: רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

לאור דברים אלו יש לשאול, כיצד יתכן לומר שמכיון שה' חפץ לזכות את ישראל לכן הרבה להם תורה ומצוות, הרי עדיף לישראל שיתן להם מעט מצוות ובהן יהיו זוכים לחיי העולם הבא, מאשר שיתן להם מצוות רבות ואז יתכנו גם כשלונות ולא יזכו בעולם הבא.

ביאורים

המהר"ל שאל מדוע ריבוי המצוות מהווה זכות לישראל, הרי זה מקשה עלינו וגם מגביר את הסיכויים להיכשל ולחטוא. כתשובה לכך מביא המהר"ל את דעת הרמב"ם שמסביר שכשאדם מקיים מצווה אחת באופן מיוחד, מדקדק בה ועושה אותה מאהבה, גם אם את שאר המצוות הוא מקיים ברמה נמוכה יותר, אותה מצווה מזכה אותו בשכר לעולם הבא. ואם כן, הזכות שהקב"ה מזכה את ישראל היא ריבוי האפשרויות להצליח בקיום מצווה אחת בשלמות, כיוון שעל ידי ריבוי המצוות נוצר מגוון רחב יותר של מצוות וקרוב לוודאי שכל אדם, לפי מצבו וכוחותיו, יזכה לקיים לפחות מצווה אחת האפשרית לפי מצבו, בדקדוק הראוי. זכות זו גם מצביעה על כך שה' חפץ שכל אדם מישראל יגיע לעולם הבא, וממילא מוכרח שכל אדם מישראל ראוי לעולם הבא. הרמב"ם מוכיח את דבריו ממעשה שהיה, ששאל ר' חנינא בן תרדיון את ר' יוסי בן קסמא אם יש לו שכר לעולם הבא, ושאלו ר' יוסי בן קסמא אם הוא עשה בחייו איוו מצווה מיוחדת. ענה לו ר' חנינא שהוא זכה לקיים מצוות צדקה בשלמות, וענה לו ר' יוסי שאם כן ודאי יש לו חלק לעולם הבא.

המהר"ל מתקשה לקבל את דברי הרמב"ם כי בדברי חז"ל מופיע שבבית דין של מעלה דנים אדם לפי כלל מעשיו, ומכריעים את הדין על פי הרוב. אם עוונותיו מרובים מזכויותיו הוא נענש, ואם זכויותיו מרובים הוא זוכה לעולם הבא. לפי זה, מעשה אחד שעשה האדם בכוונה שלמה עדיין לא מכריע את הדין כשאת רוב המצוות הוא חיסר. אם כן, הסברו של הרמב"ם קשה כיוון שריבוי המצוות יכול לגרום להפסד במקרה שיש לאדם הרבה מצוות בהם הוא לא מדקדק ובעקבות כך הוא נידון לחובה. בהמשך יביא המהר"ל את הסברו לדרשת חז"ל זו.

הרחבות

• ביאור שיטת הרמב"ם

פי כְּשֵׁיקִים אֲדָם מִצְוָה מִן תְּרִי"ג מִצְוֹת פְּרָאוי וְכַהֲגֹן... כְּמוֹ שְׂבָאֲרֵתִי לָךְ, הִנֵּה זָכָה לְחַיִּי עוֹלָם. הרב קוק מסביר שהתורה נובעת מרצונו של הקב"ה, ורצונו של הקב"ה הוא אחד. יוצא מכך, שמצד הקב"ה יש מצווה אחת כוללת המבטאת את רצונו, אך ככל שמתרחקים ממנו המצווה מתפרטת להרבה מצוות קטנות. ניתן להמשיל זאת לשורש אחד, שככל שמתרחקים ממנו הוא מתפרט לעוד ועוד ענפים. זו המשמעות של "רצה הקב"ה לזכות את ישראל" - כיוון שישראל נמצאים בעולם הגשמי המרוחק מהקב"ה, הוא הרבה להם ענפי מצווה רבים שדרכם הם יכולים להתחבר למצווה האחת הכוללת [מאורות הראיה ר"ט-רכ"א].

שיטת הרמב"ם מבוארת לפי דברי הרב קוק ב'אורות התורה': "כל דבר ודבר מן התורה נובע מכל התורה כולה... ותלמוד התורה לשמה צריך להיות אהבת הכל (כלומר, כיוון שהתורה כוללת בתוכה את הכל, מי שמתקשר אליה מתקשר אל הכל)... האצור והגנו בתוך זה הפרט שהאדם עסוק בו" [ד, ג]. כלומר, כל דבר מן התורה נובע מהרצון האחדותי שהזכרנו לעיל, וכאשר אדם מתחבר לפרט אחד מן התורה הוא מתחבר דרך הענף הזה אל כל התורה. זוהי כוונת הרמב"ם: מספיק שאדם יקיים מצווה אחת בשלמות, כדי שיוכל להתחבר לעץ החיים המקורי של כל התורה כולה.

שאלות לדין

הרמב"ם כותב ש'מעקרי האמונה בתורה, פי כְּשֵׁיקִים אֲדָם מִצְוָה מִן תְּרִי"ג מִצְוֹת פְּרָאוי וְכַהֲגֹן... הִנֵּה זָכָה לְחַיִּי עוֹלָם' - למה זה כל-כך יסודי? המשנה אומרת: 'כל העושה מצווה אחת מטיבין לו, ומאריכין לו ימיו...' האם אנו מקיימים מצוות לטובתנו האישית?

והרמב"ם זְכָרוֹנוֹ לְבִרְכָה פֶּרֶשׁ בְּמוֹסָפְתַת מְכוֹת (פ"ג מ"ו): וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מְעַקְרֵי הָאֱמוּנָה בַתּוֹרָה, כִּי כְּשֵׁיקִים אֲדָם מִצְוָה מִן תְּרִי"ג מִצְוֹת פְּרָאוי וְכַהֲגֹן, וְלֹא שֶׁתִּתֵּן עִם פְּנִינָתָהּ מִכְּנֻת הָעוֹלָם¹, אֲלֵא שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹתָהּ מֵאֲהָבָה, כְּמוֹ שְׂבָאֲרֵתִי לָךְ, הִנֵּה זָכָה לְחַיִּי עוֹלָם. ועל זה אמר רבי חנניא, כי המצוות בהיותם הרבה, אי אפשר שלא יעשה האדם בחייו אחת מהנה על מתכנתה ועל שלמותה. ובעשיית אותה המצווה תחיה נפשו באותו מעשה. וממה שצוה על עקר זה, מה ששאל רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יח, א), מה אנכי לחיי עולם הבא? והשיב המשיב כלום מעשה בא לידיך? כלומר, עשית מצווה פהגן? והשיב, כי נדמנה לו מצוות צדקה על השלמות², וזכה בה לחיי עולם הבא. עד כאן לשונו.

ותמה על זה, כי איך יסבלו דבריו³ הא דאמרין בגמרא דראש השנה (טו, ב) בהדיא⁴, דאליבא דכלי עלמא⁵, ברב עברות ליום הדין נדון בגיהנום. והתם אירי לעולם הבא, דהא קאמר: צדיקים גמורים נכתבים לחיי עולם הבא וכו'. ואיך יסתור גמרא ערוך? ואם יאמר, דהא דאמרין שאפלו במצווה אחת זוכה לעולם הבא, הינו שעושה מצווה אחת אבל לא עשה שום עברה, אם כן, אין פאן להגדיל שכר כלל, דסוף סוף, פאפשר יש להם הרבה מצוות, אפשר שיעשה הרבה חטאים, ויהיו החטאים מכריעים. ואם רצה הרמב"ם זכרונו לברכה, פאפשר עושה מצווה ולא עשה שום חטא כנגד זה, בודאי כדבריו פן הוא. ודבר זה משנה פשוטה בפרק קמא דקדושין (טו, א): פל העושה מצווה אחת מטיבין לו, ומאריכין לו ימיו, ונוחל הארץ. ואף על גב דמוקי ליה שם כשעשה מצווה אחת יתרה על מחצה עוונות, פל שכן שיש ללמוד מזה, שאם עשה מצווה אחת, ולא עשה שום חטא, שזוכה לעולם הבא. אף אם כן, אין צריך לדבר זה מה שכתב שעשה מצווה אחת ולא שתף עמה פנה אחרת. סוף סוף למדנו כי אין הדבר פמו שפרש הרמב"ם זכרונו לברכה, דבמצווה אחת זוכה לחיי עולם הבא.

מהגמרא משמע שלא כדברי הרמב"ם

הרמב"ם בפירוש המשניות על מסכת מכות כתב: מעיקרי האמונה בתורה היא שכשיקיים אדם מצווה מן תרי"ג מצוות כראוי וכהגון, ולא שיתף עם כוונת המצווה כוונה אחרת שאינה מהמצווה¹ [כגון: כבוד, שכר], אלא יקיים את המצווה מאהבה, כמו שביארתי, הנה זכה לחיי עולם. על זה אמר רבי חנניא כי המצוות בהיותן רבות אי אפשר שלא יעשה האדם בחייו אחת מהם על מתכונתה בשלמות, ובעשיית אותה מצווה תחיה נפשו מאותו מעשה. עקרון זה אנו למדים ממה ששאל רבי חנינא בן תרדיון את רבי יוסי: ממה חלקי בעולם הבא? והשיב לו: איזה מעשה בא לידיך? כלומר האם יש מצווה שעשית כהגון? והשיב לו: כי נודמנה לו מצוות צדקה באופן שלם, וזכה בה לחיי העולם הבא.

דברי הרמב"ם הללו תמוהים מאוד, שהרי אינם מתיישבים עם הנאמר בגמרא בראש השנה, שהרי שם² [מפורש]³ לכלל הדעות אדם שעברותיו מרובות מהמצוות שקיים, ביום הדין נידון בגיהנום. ושם בגמרא המדובר על העולם הבא, שהרי ביחס לצדיקים נאמר שם שהם נכתבים לחיי העולם הבא, ואין יכול הרמב"ם בדבריו לסתור גמרא מפורשת? ואם נאמר שכוונת הרמב"ם היא שהמדובר הוא באדם שעשה מצווה אחת אבל לא עבר שום עבירה בחייו, אם כן לא ברורים דברי רבי חנניא בן עקשיא, שהרי אין כאן ענין של הגדלת שכר בריבוי המצוות, שהרי ריבוי המצוות יכול להביא גם לרובי חטאים, ויהיו החטאים רוב, ויכריעו לצד החובה. אם באמת כוונת הרמב"ם היא לאדם שקיים מצוות עשה אחת ולא עבר שום עבירה, אכן כדבריו כן הוא אך אין בזה חידוש, שהרי זו משנה מפורשת בפרק ראשון של קידושין: כל העושה מצווה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ. למרות ששם הגמרא מבארת שעשה מצווה אחת עודפת על עבירותיו, מכל מקום נוכל ללמוד משם בקל וחומר, שכשעשה מצווה אחת ולא עשה כלל עבירה נוחל חיי העולם הבא. אלא שאם נבאר כך הרי דברי הרמב"ם שכתב שלא שיתף עם קיום המצווה כוונה זרה מיותרים, שהרי אף אם שיתף כוונה זרה אבל מצוותיו יתירות על עבירותיו הוא כן העולם הבא.

ביאורים

אתמול ראינו את דברי הרמב"ם שהעושה מצווה אחת בשלמות זוכה לעולם הבא, ואת קושיית המהר"ל על דבריו, שבחז"ל נראה שדנים אדם על פי רוב מעשיו. המהר"ל מביא את הסיפור שהביא הרמב"ם אך מסביר אותו באופן שונה:

ר' יוסי בן קסמא רצה לעמוד על אישיותו של ר' חנינא בן תרדיון, ולכן הוא שאל אותו האם הוא זכה לקיים איזו מצווה בצורה מיוחדת, וכיצד הוא קיים אותה. כשסיפר לו ר' חנינא מאורע שבו הוא הידר מאד במצוות צדקה, הבין ר' יוסי שכנראה את כל מעשיו הוא עושה בצורה דומה, ולכן הוא בן העולם הבא.

הסבר נוסף לסיפור זה הוא שדווקא אותו מאורע ספציפי מלמד על חלקו בעולם הבא של ר' חנינא בן תרדיון.

כל השנה אנו משתדלים להשתמש בעולם הזה כדי צורכנו, מתוך ידיעה שתכליתנו היא העולם הבא. גם בחגים, שבהם יש מצוות אכילה, אין לאכילה ערך מצד עצמה, אלא מטרתה היא לשמח את האדם ובכך לרומם אותו רוחנית. חג הפורים הוא חג בו אנו שמחים על הצלת ישראל ממוות לחיים, והנה דווקא בו אנו עוסקים בריבוי אכילה ושותים עד כדי שכרות, כדי לשמוח בגוף שלנו.

לכאורה זה נראה חג חסר קדושה ומלא בענייני העולם הזה. אך בפורים יש קדושה מיוחדת שעל ידה אנו מסוגלים לראות ערך בחיי העולם הזה כדבר קדוש מצד עצמו.

לעומת זאת, מצוות הצדקה היא מצווה שבה אנו מסייעים לאנשים עניים שחיים בעולם הזה אינם חיים. הם סובלים, לא מרוצים מחייהם ומרגישים שהעולם הזה הוא רק תחנת מעבר לעולם הבא. על כן, ההחלפה בין מעות פורים למעות צדקה רומזת לכך שחיי העולם הזה של ר' חנינא בן תרדיון יתחלפו בחיי עולם הבא. ואכן ר' חנינא בן תרדיון מת במיתה קשה, כששרפו אותו כרוך בספר תורה [עבודה זרה יח.]. מיתה זו מבטאת עד כמה אינו שייך לעולם הזה, ולכן זכה למדרגה מיוחדת בעולם הבא, כהרוג מלכות שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתו.

למסקנה, אין הוכחה מהמדרש לדברי הרמב"ם, כיוון שהנדון בגמרא לא היה קיום מצווה אחת בשלמות.

הרחבות

• מה חוגגים בפורים?

אָבֵל אֵין בְּיוֹם זֶה קִדְשָׁה כָּלָל, וְהֶאֱכִילָה וְהִשְׁתִּיָּה הוּא דְבָר גְּשָׁמֵי מַעֲנֵין הָעוֹלָם הַזֶּה. מדוע אנו מציינים דווקא בפורים את חשיבות חיי החומר?

המהר"ל מסביר שאנו חוגגים בפורים את נס ההצלה החומרי של עם ישראל. המן הרשע לא ניסה להשמיד רק את הצד הרוחני של עם ישראל, כפי שניסו, למשל, לעשות היוונים בימי החשמונאים. הוא רצה להרוג את עם ישראל גם באופן פיזי. לכן, חז"ל קבעו את חג הפורים פְּיוֹם שבו אנו חוגגים את מציאות חומריותו של עם ישראל, ועל כן אנו מרבים בו באכילה ובשתייה.

המהר"ל מביא דברים אלו בקשר למאמר חז"ל - "כל המועדים עתידין ליבטל וימי הפורים אינן בטלים לעולם" [מדרש שוחר טוב משלי ט, א], ומסביר שלולי נס ההצלה של פורים עם ישראל היה מושמד חס ושלום, וכך הייתה נקטעת שרשרת הדורות הממשיכה עד לימות המשיח.

אם כן, נס הפורים אינו משמעותי רק לזמן הזה, אלא אף לעתיד לבוא, ולכן הוא לא יתבטל לעולם [הקדמה ליאור חדש' עמ' 48].

שאלות לדין

מה הכוונה שאדם מסוים הוא במדרגת 'בן עולם הבא'?

כיצד ניתן להתחבר לענייניו של חג פורים אם רוב היום עוסקים באכילה ושתייה?

וְהָא דְרַבִּי חֲנִינְא בֶן תְּרַדְיּוֹן, הֲכִי אֵיתָא הָתָם² (עבודה זרה יח, א): כְּשַׁחֲלָה רַבִּי יוֹסִי בֶן קַסְמָא, אָמַר לוֹ רַבִּי חֲנִינְא בֶן תְּרַדְיּוֹן: מָה אֲנִי לְעוֹלָם הַבָּא? אָמַר לוֹ: כְּלוּם מַעֲשֶׂה בָא לִידְךָ? אָמַר לוֹ: מַעוֹת שֶׁל פּוֹרִים נִתְחַלְפוּ לִי בְּמַעוֹת שֶׁל צְדָקָה וְחִלְקָתִים לְעַנְיִים. אָמַר לוֹ: אִם כֵּן, מִחֻלְקָה יְהֵא חֻלְקֵי, וּמִגּוֹרְלָךְ יְהֵא גּוֹרְלִי. עַד כָּאן, וְנִרְאָה, לֹא שֶׁבִשְׁבִיל מִצְוָה זֹאת יִזְכֶּה לְעוֹלָם הַבָּא, רַק שֶׁרָאָה בְּקִיּוּם מִצְוָה אַחַת כְּתַקְנָה מְאֹד שֶׁהָיָה מַחְמִיר בָּהּ, וְכִמּוֹ שֶׁפָּתַב הַרְמַב"ם זְכָרוֹנוֹ לְבִרְכָה בְּעַצְמוֹ, שֶׁמִּזְוָה הַמַּעֲשֶׂה רָאָה שְׂקִים מִצְוָה אַחַת כְּתַקְנָה, מִזְוָה הַיָּה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא צָדִיק גָּמוּר בְּקִיּוּם כָּל הַמִּצְוּוֹת³, וְהוּא בֶן עוֹלָם הַבָּא.

וְעוֹד אֲנִי אוֹמֵר, כִּי מָה שֶׁאָמַר: כְּלוּם מַעֲשֶׂה בָא לִידְךָ? לֹא שֶׁהָיָה רְצוֹנוֹ לוֹמַר מִמַּעֲשֶׂה מִצְוָה אַחַת יִזְכֶּה לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁאֵין הַדְּבָר כֵּן. רַק הָיָה שׂוֹאֵלוֹ: כְּלוּם מַעֲשֶׂה בָא לִידְךָ? שֶׁמֶן הַמַּעֲשֶׂה יֵשׁ לְהַבְחִין סִימָן בֶּן עוֹלָם הַבָּא. וְאָמַר: מַעוֹת פּוֹרִים נִתְחַלְפוּ בְּמַעוֹת צְדָקָה וְחֻלְקָתִי אוֹתוֹ לְעַנְיִים. וְהַדְּבָר רְמַז מְפֹלָג, כִּי מַעוֹת שֶׁל פּוֹרִים אֵינִם עוֹמְדִים רַק לְרַבּוּי אֲכִילָה וְשִׁתִּיָּה, וְאֵלּוּ הָיָה יוֹם הַהֵוא יוֹם שֵׁישׁ בּוֹ קִדְשָׁה, לֹא הָיָה הַסַּעוּדָה עֲנִין גְּשָׁמִי לְגַמְרִי, שֶׁהָיָה זֶה לְכַבּוֹד הַיּוֹם וְלַמַּעֲלָת קִדְשָׁתוֹ. אָבֵל אֵין בְּיוֹם זֶה קִדְשָׁה כָּלָל, וְהֶאֱכִילָה וְהִשְׁתִּיָּה הוּא דְבָר גְּשָׁמֵי מַעֲנֵין הָעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁהוּא כְּלוֹ גְּשָׁמִי. וְנִתְחַלְףָּ מַעוֹת אֵלּוּ בְּמַעוֹת עַנְיִים. שֶׁמַּעוֹת עַנְיִים הֵפֵךְ זֶה, כִּי הַעֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁאֵין לוֹ עוֹלָם הַהֵוא כָּלָל, וְאֵין נִהְנֶה מְטוֹבַת עוֹלָם הַהֵוא. וְנִתְחַלְפוּ לוֹ מַעוֹת פּוֹרִים, שֶׁהוּא הִכַּל עוֹלָם הַהֵוא, הֵפֵךְ זֶה, בְּמַעוֹת עַנְיִים שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק בְּעוֹלָם הַהֵוא, וְחֻלְק הִכַּל לְעַנְיִים. וְדְבָר זֶה רְמַז, שֶׁהוּא יַחְלִיף הָעוֹלָם הַהֵוא בְּעוֹלָם הַבָּא, וְלֹא יְהִי לוֹ חֵלֶק כָּלָל בְּעוֹלָם הַהֵוא, וְכֵן חֻלְקוֹ שִׁיָּהָה רְאוּי לוֹ בְּעוֹלָם הַהֵוא, שֶׁמּוֹר לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְכִמּוֹ שֶׁהָיָה בְּאֵמַת לְרַבִּי חֲנִינְא בֶן תְּרַדְיּוֹן הַצָּדִיק הַקְּדוֹשׁ, שֶׁהָיָה נִשְׁרָף וְסִפֵּר תּוֹרָה עִמוֹ (ע"ז טו), וְלֹא הָיָה חֻלְקוֹ בְּעוֹלָם הַהֵוא, רַק הִכַּל שֶׁמּוֹר לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְעַל זֶה אָמַר: אִם כֵּן מִחֻלְקָךְ יְהֵא חֻלְקִי. כִּי סִימָן יֵשׁ לוֹ, שֶׁחֻלְקוֹ שִׁיָּהָה רְאוּי לוֹ בְּעוֹלָם הַהֵוא, הוּא שֶׁמּוֹר לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וּמַעֲתָה, אֵין רְאִיָּה כָּלָל. וְחֻזְרָה קִשְׁיוֹ⁴ לְמִקּוּמָה בְּמֵאָמְרֵי הַמַּפְרָסִם: רְצָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם מִצְוּוֹת.

גם את 'הוכחת הרמב"ם ממעשה רבי חנינא בן תרדיון יש לדחות.² שנינו שם: כשחלה רבי יוסי בן קסמא אמר לו רבי חנינא בן תרדיון: מה חלקי לעולם הבא? אמר לו: מעשה כלשהו בא לידך? אמר לו: מעות של סעודת פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתי הכל לעניים. אמר לו: אם כן, מחלקך יהיה חלקי ומגורלך יהיה גורלי. נראה, שלא היתה כוונת רבי יוסי בן קסמא לומר, שבגלל קיום מצוה אחת יזכה בחיי עולם הבא, אלא כוונתו³ שבקיום מצוה זו ראה את דרכי הנהגתו בקיום המצוות, שהוא מחמיר מאד בקיומן, וכמו שכתב הרמב"ם שראה בקיום מצוה זו קיום מצוה בשלמות, ומזה ידע רבי יוסי שהוא צדיק גמור בקיום כל המצוות, והוא בן העולם הבא.

וְעוֹד אֲנִי אוֹמֵר, דְּבַרִּי רַבִּי יוֹסִי בֶן קַסְמָא: מַעֲשֶׂה כְּלִשְׁהוּ בֹא לִידְךָ? אֵין פִּירוּשׁם שְׁבִקוּם מִצְוָה אַחַת יוֹכֵה בְּעוֹלָם הַבָּא, שׁוּה אֵינוֹ נִכּוֹן כָּלָל, רַק שֶׁאֵלּוּ הָאֵם מַעֲשֶׂה כְּלִשְׁהוּ בֹא לִידְךָ מִמּוֹנוֹ נִיתַן לְלַמּוּד כְּסִימָן שֶׁאֵתָה בֶן הָעוֹלָם הַבָּא. אִמֹר רַבִּי חֲנִינְא: מַעוֹת פּוֹרִים⁴ [כִּסְפָּה עֵבּוֹר צָרִכִי סַעוּדַת פּוֹרִים שְׁלִי] נִתְחַלְפוּ לִי בְּמַעוֹת צְדָקָה וְחִלְקָתִי אוֹתָן לְעַנְיִים. דְּבַר זֶה רְמַז גְּדוֹל הוּא. מַעוֹת פּוֹרִים מִיּוֹעֲדוֹת לְרִיבּוּי אֲכִילָה וְשִׁתִּיָּה. אֵילוּ הִיָּה פּוֹרִים יוֹם שֵׁישׁ בּוֹ קִדְשָׁה, לֹא הִיָּה אֲכִילָה וְהִשְׁתִּיָּה בּוֹ עַנְיִין גְּשָׁמִי לְחִלּוּסִין, שֶׁהִיָּה סַעוּדָה זוֹ הִיָּה מִפְּנֵי קִדְוֹשַׁת הַיּוֹם וּמַעֲלָתוֹ, אֲבֵל בְּפוֹרִים אֵין קִדְוֹשָׁה כָּלָל, וְהֶאֱכִילָה וְהִשְׁתִּיָּה בְּיוֹם זֶה הֵם עַנְיִין גְּשָׁמִי הַשִּׁיָּךְ לְעוֹלָם הַהֵוא שֶׁהוּא גְּשָׁמִי. מַעוֹת שֶׁל צְדָקָה מִיּוֹעֲדוֹת לְעַנְיִים הֵן הֵפֵךְ גְּמוֹר לְמַעוֹת שֶׁל סַעוּדַת פּוֹרִים. כִּידּוּעַ הַעֲנִי אֵין לוֹ עוֹלָם הוּא, וְאֵינוֹ נִהְנֶה מְטוֹב עוֹלָם הוּא. אִם כֵּן, נִתְחַלְפוּ לוֹ מַעוֹת שִׁיָּכּוֹתָם הִיָּה לְעוֹלָם הַהֵוא בְּמַעוֹת שֶׁאֵין לָהֶם שִׁיָּכּוֹת כָּלָל לְעוֹלָם הַהֵוא, וְחִילֵק כָּל הַמַּעוֹת לְעַנְיִים. דְּבַר זֶה רְמַז הוּא שִׁיָּחֻלְףָּ אֶת הָעוֹלָם הַהֵוא בְּעוֹלָם הַבָּא, וְלֹא יְהִי לוֹ חֵלֶק בְּעוֹלָם הַהֵוא כָּלָל, וְכֵן חֻלְקוֹ הַרְאוּי שִׁיָּהָה לוֹ בְּעוֹלָם הַהֵוא שֶׁמּוֹר לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וּבֵאֵמַת כֵּן הִיָּה שְׂרַבִּי חֲנִינְא בֶן תְּרַדְיּוֹן הַצָּדִיק הַקְּדוֹשׁ נִשְׁרָף וְסִפֵּר תּוֹרָה עִמוֹ, וְלֹא הִיָּה שֶׁכָּרוּ בְּעוֹלָם הַהֵוא רַק הִכַּל שֶׁמּוֹר לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. לָכֵן אִמֹר רַבִּי יוֹסִי בֶן קַסְמָא: אִם כֵּן מִחֻלְקֵי יְהִיָּה חֻלְקִי, כִּי סִימָן יֵשׁ כָּאֵן שֶׁכָּרוּ שֶׁל הָעוֹלָם הַהֵוא הִכַּל שֶׁמּוֹר לוֹ לְחַיִּי הָעוֹלָם הַבָּא. נִמְצָאנוּ לְמַדִּים, כִּי מַמַּעֲשֶׂה זֶה אֵין כָּל הוֹכַחָה לְדְבַרִּי הַרְמַב"ם. חֲזוֹרנוּ אִפְּהָ לְשֶׁאֵלַתְנוּ הַרְאוּנוּ עַל מֵאֵמְרוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינְא בֶן קַסְמָא: רְצָה הַקְּב"ה לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוּוֹת, הָאֵם רִיבּוּי הַמִּצְוּוֹת אֲכֵן הוּא לְטוֹבַתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל?

ביאורים

לאחר שראינו את דברי הרמב"ם ואת קושיית המהר"ל עליהם, היום נעסוק בהסברו של המהר"ל עצמו לדברי המשנה: "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות".

כהמשך למה שראינו בפרקים הקודמים, שהמצוות מרוממות את האדם מעבר למגבלות העולם הזה ובונות את עולמו הרוחני, מבאר המהר"ל שהמצוות הם ההוצאה לפועל של כוחות רוחניים שכבר קיימים באדם. ריבוי המצוות שנצטוו ישראל מלמד על מעלה רוחנית גבוהה שיש בעם ישראל, ובזכות אותה מעלה נצטוו בכל כך הרבה מצוות על מנת שדרךן יוציאו לפועל את כוחות הרוח הרבים הטמונים בהם.

זוהי הסיבה ש"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" [סנהדרין פרק י משנה א]. בתפיסה שטחית העולם הבא הוא מקום בו ה' פורע את החוב על מעשיו הטובים של האדם. בתפיסה עמוקה יותר העולם הבא מהווה קרבה של הנשמה אל ה'. המצוות שהאדם מקיים מקרבות אותו לקב"ה, והקרבה לקב"ה שהאדם בנה בעולם הזה - מתגלה בעולם הבא. על כך דרשו חז"ל שבגן עדן מושיב הקב"ה את כל הצדיקים אצלו והם נהנים מזיו השכינה [תענית לא.]. עם ישראל נקרא 'בנים לה' [דברים יד, א], עוד לפני שקיימו את המצוות בפועל, כיוון שיש להם קרבה גדולה לה', שאינה תלויה בקיום המצוות בפועל. לכן, אפילו תינוק בן יומו מישראל נקרא 'בן העולם הבא', למרות שלא שייך עדיין שיקיים מצוות. זוהי הסיבה שהגויים לא נצטוו בהרבה מצוות, כי החלק הרוחני שהקב"ה נטע בהם הוא לא גדול, ואין להם הרבה אפשרות להתפתח. כמובן שאם אדם לא מקיים מצוות כלל, הוא לא מוציא לפועל את המעלה הרוחנית שלו, ועל כן העולם הרוחני שלו לא נבנה כמו שצריך. אבל המעלה הרוחנית שנמצאת אצלו בטבע קיימת בכל אופן. לכן ריבוי מצוות זוהי זכות לישראל, כיוון שהסיכון שיעברו על המצוות 'מקוּזו' מול הסיכוי שיקיימו איתם, ונשארה המעלה הרוחנית הקדושה שהיא זכות גדולה.

חסד גדול עשה הקב"ה לעם ישראל, שטבע בהם טבע רוחני וכוחות אדירים, אך לא די בכך, אלא העניק להם את האפשרות לפתח ולחשוף את אותם כוחות על ידי המצוות.

הרחבות

למי יש חלק לעולם הבא?

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. הרב קוק מסביר שכאשר המשנה אומרת "כל ישראל" אין כוונתה רק לכל יהודי ויהודי פרטי. יש להסתכל על כל האומה הישראלית כחטיבה אחת, כנשמה אחת, ולנשמה הזו מכוון התנא באומרו "כל ישראל". כלומר, התנא לא מדבר כאן על האדם הישראלי היחיד - 'ישראל', אלא הוא מתייחס כאן לנשמה של האומה - 'כל ישראל'. על נשמה זו, אומרת המשנה - "יש חלק לעולם הבא".

דברים אלו מסבירים לנו את הקושי העולה מהמשך דבריו של התנא במשנה זו, בהם הוא מפרט דווקא את כל אלו שאין להם חלק לעולם הבא. הרב קוק מסביר שכל יהודי ויהודי מתחבר לחלקו בעולם הבא על פי רמת קישורו לנשמה הישראלית הכללית, המקושרת לעולם הבא. לעומת זאת, אדם העושה את העבירות החמורות המפורטות במשנה מתנתק מנשמתו הישראלית, וממילא מתנתק גם מהעולם הבא [עולת ראייה קנ"ז].

דברים אלו מתקשרים לדברי המהר"ל במקום אחר, שם הוא אומר שמי שעובר עבירות אלו יוצא מכלל ישראל, וכיוון שהוא לא קרוי בשם ישראל ממילא יש אפשרות שלא יזכה לעולם הבא [דרך חיים עמ' 11].

שאלות לדין

במה ההכנה שלנו לתורה באה לידי ביטוי? האם אפשר לזהות הבדלים בין יהודי לגוי? מהו ה'רווח' מכך שקיימת בנו הכנה לקיום המצוות? מה זה אומר על הקשר שלנו למצוות?

לעילוי נשחת ר' אליהו בן שלום עמאר ז"ל

לישראל יכולת רוחנית גבוהה המתאימה לתורה

ההכנה הרוחנית בריבוי המצוות ודאי זכות, הסיכוי לקיים או להכשל שקול

וְאֵינִי אוֹמֵר, כִּי לֹא קָשְׁיָא כָּלָל. כי מה שישאל הם מוכנים אל התורה, היא מדרגה בפני עצמה! כי מפני שהם מוכנים אל תורה, כמו שהתבאר למעלה, ואינם כמו שאר אמות עובדי כוכבים ומזלות שאין מוכנים לתורה. ואם נתן להם? מעט מצוות, לא היה הזכות שלהם כל כך, כמו שיש להם זכות, במה שיש להם תורה שיש בה מצוות הרבה, ומוכנים אל הרבה מצוות. ואם לא היה מעלת ישראל במה שהם מוכנים אל התורה, באיזה צד נוכל לומר, שאותם שלא היו יכולים לקיים מצוות התורה, שמתו כשהם קטנים, שיהיו בני עולם הבא? אבל הענין הוא, במה שהם העם שיש להם תורה ומוכנים לתורה ומצוה, בשביל הכנתם לתורה, יזכו לחיי עולם הבא. וכן חס ושלום לומר, שאנחנו בני גלות, ואין אנו יכולים לקיים הרבה מצוות התלויים בארץ, שלא יהיה לנו חלק באותן מצוות שלא נוכל לקיים. חס ושלום לומר דבר כזה, למעט משלמות הדורות שמתו. אבל במה שאנו בני תורה, ויש לנו הכנה אל התורה, יש לנו שכר בכל התורה כלה. ודבר זה ברור, ויתבאר דבר זה באריכות בעזרת השם. ועל זה אמר רבי חנינאי דבריו, כי רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, ולפיכך הרבה להם מצוות הרבה, והם מוכנים אל מצוות הרבה מאד. וזהו זכות ישראל, כאשר יש להם מצוות הרבה ביותר.

וְאֵל יִקְשֶׁה לָךְ, סוֹף סוֹף יְהִי שְׂכָרְךָ יוֹצֵא בְּהַפְסְדְּךָ, שֶׁאִם לֹא יִקְיֵם רַב הַתּוֹרָה יְהִי רָשָׁע? זה אינו, דסוף סוף מרויח בזה, על ידי שיש לו הכנה אל התורה, שיש בה מצוות הרבה. כי הדבר הזה שאפשר שיקיים המצוות או לא יקיים, דבר זה הוא שקול, כי אולי יזכה ויקיים המצוות. וכיון שהדבר הוא שקול, דבר זה מקריע מה שהוא מוכן אל תורה של רבוי מצוות, ודבר זה הוא זכות גדול מאד. ודבר זה יתבאר לקמן, כי זה מסגלת נפשם של ישראל, שהם מוכנים אל המצוות. ואם היצר הרע מתגרה בהם, מכל מקום, מצד עצם נפשם מוכנים אל התורה! ולפיכך אמרו (סנהדרין ז, א): **כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא**, מפני הכנתם אל התורה. ויותר מזה אמרו (שם ק, ב): **שֶׁאִפְלוּ קָטָן שְׁנוּלַד יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא**, כמו שיתבאר בפרקים. ואין זה רק מצד שלמות בריאתו בעצמו, שהוא מוכן אל התורה, ולכך זוכה לעולם הבא. ולפיכך אמרו: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שגממה שיש להם רבוי מצוות הוא זכות להם בנדיא.

אני אומר כי אין כאן קושיה כלל. למעלה התבאר כי יש הבדל מהותי בין ישראל לעמים, לישראל נפש אלוקית המתאימה לתורה בעוד שלעמים יש נפש המתנגדת לתורה. מעלה זו של ישראל היא זכות גדולה לישראל, שעליה אמר רבי חנינאי את דבריו: רצה הקב"ה לזכות את ישראל. לאומות יש שבע מצוות בלבד, ואילו לישראל יש ריבוי מצוות, ריבוי זה מורה על מעלת ישראל שנפשמם מתאימה לתורה שבה מצוות רבות. אם היו לישראל מעט מצוות לא היתה זכותם גדולה כמו כשיש ריבוי מצוות, דבר המלמד על גודל מעלת נפשם, שיש להם מוכנות למצוות רבות. אילו לא היתה זכותם של ישראל במוכנות שלהם לתורה, כיצד נוכל לומר שאותם שמתו קטנים, ולא היתה להם ההזדמנות לקיים מצוות, הם בני העולם הבא? אבל לפי הסברנו נאמר שבאותה זכות שיש לישראל, שהם מוכנים אל התורה, זוכים אותם קטנים שמתו לחיי עולם הבא. וכן על פי דברים אלו נאמר שאנו בני הגלות, שלא יכולים לקיים מצוות רבות שחן תלויות בארץ, וכי נאמר שאין לנו חלק במצוות אלו! חס ושלום מלומר דבר כזה, למעט משלמות הדורות הקודמים. אבל במה שאנו בני תורה ויש לנו הכנה אל התורה, יש לנו שכר בכל התורה כולה. ודבר זה ברור ועוד יתבאר דבר זה באריכות בעזרת ה'. על זה אמר רבי חנינאי את דבריו: רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולפיכך הרבה להם תורה ומצוות. רבוי המצוות הוא גילוי על מוכנותם הרוחנית להרבה מצוות וזו זכותם כאשר הם מצויים במצוות רבות. זכות זו גוררת בהכרח גם שכר גדול.

אם תשאל, סוף סוף יוצא שכרם של ישראל בהפסדם. אמנם אם יקיימו את המצוות שחרם גדול מאוד, אבל מאידך גיסא אם לא יקיימו אלא יעברו עבירות בגלל ריבוי המצוות, נמצאים נענשים? אין זה נכון. ההכנה הראשונית שקיימת בישראל, מבלי להכנס לשאלה אם יקיימו מצוות או יעברו עבירות, היא רווח. האפשרות שיעברו יותר עבירות היא שקולה לאפשרות שיקיימו יותר מצוות, ולכן בסופו של דבר יש כאן הכרעה לטובת ריבוי המצוות, וריבוי זה כאמור הוא זכות גדולה מאוד. בפרק י"ב יתבאר כי מה שאנו רואים שישראל חוטאים אין זה נוגד את מה שבארנו כאן על סוגלת ישראל ומוכנותם אל התורה. כי החטא נובע מהיצר הרע המתגרה בישראל וזה דבר חיצוני, אבל מהותם האמיתית היא מוכנותם אל התורה. וכך אמרו חכמים: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, והסיבה לכך היא מוכנותם לתורה. ויותר מזה אמרו בסנהדרין קטן שפילו קטן שנוולד יש לו חלק לעולם הבא, כמו שיתבאר דבר זה בדרך חיים על פרקי אבות. זכות זו של הקטן לעולם הבא נובעת מעצם בריאתו כמי שמוכן לקבל את התורה. לכך אמר רבי חנינאי שרצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, כי אכן ריבוי המצוות הוא זכות לישראל.

[ואם - ואף על פי. רק - אלא.]

ביאורים

המהר"ל נותן הסבר נוסף לזכות שיש לישראל בריבוי המצוות, המהווה השלמה להסבר הקודם. אמנם האדם הפרטי יכול באמת לא לקיים מצוות כתוצאה מריבוי המצוות, ואם כן הריבוי דווקא מכשיל אותו ומזיק לו, אבל הקב"ה נתן את התורה לעם ישראל, ודרך זה היא שייכת גם לכל יחיד ויחיד. תכלית נתינת התורה לעם ישראל היא שיהיה עם המחובר אל האלוהות ויגלה בחייו את הקדושה כציבור. כל יחיד ויחיד שמקיים את התורה מוציא לפועל את המגמה של הופעת התורה בחיי עם ישראל, זוהי שלמות גדולה יותר מהשלמות שהוא משלים את עצמו. לכן, גם אם אדם יחיד בוחר לא למלא את המשימה הזאת, הרי שמבחינה אישית הוא בוודאי מזיק לעצמו אולם מבחינה לאומית כללית מגמת ריבוי המצוות ממשיכה להתקיים, שכן האומה בכללותה ממשיכה להיות קשורה לתורה ואין היא תלויה במעשיו של אדם פרטי זה או אחר.

עוד מסביר המהר"ל, שזכות לא נמדדת בכמה האנשים רוצים אותה לפי ההבנה שלהם, אלא לפי הטוב האמיתי שיש בה. הקב"ה הרבה מצוות לישראל כי הוא יודע מה טוב לישראל ומה יביא אותם אל השלמות הנצחית. רק על ידי ריבוי מצוות אפשר להגיע אל השלמות, כיוון שהאדם נתון בעולם חומרי המצריך עבודה רבה וזיכרון מתמיד כדי להתרומם באמת מהחומריות אל השלמות.

לסיכום, המהר"ל חידש שלושה עניינים עקרוניים בהבנת המשנה:

- א. ריבוי תורה ומצוות הם סימן לטבע אלוהי עליון שהמצוות באות לגלות ולהוציא אל הפועל.
- ב. המושג ישראל כוונתו האומה בכללה ולא היחידים המרכיבים אותה.
- ג. זכות נמדדת לפי הטוב המוחלט שיש בה עצמה ולא לפי תועלת שיכולה לצאת ממנה.

הרחבות

• מדוע מקבלים שכר על הצעה?

שלא היה זה משפט ישר, כי לפום צערא אגרא. המהר"ל אומר: "ודבר זה כי כאשר יש לאדם מונע להתקרב אל אחד, והוא בכוחו ובגבורתו וביד חזקה שלו דוחה את המונע ומתקרב, תראה בזה כמה כוחו להתנדבק שם וכמה קרוב הוא אל אותה דוחה אליו - שהיה דוחה את המונע ומתקרב. וכך, כאשר האדם מקיים את המצווה אף בצער, הוא מתקרב אל ה' יתברך בכוח ובגבורה שלו אף כנגד המונע, ודבר זה יורה על הקירוב הגדול אשר יש לו אצל ה' יתברך" [דרך חיים ה, כג]. כאשר אדם מתקרב למשהו למרות שיש לו קשיים רבים, הוא מבטא קשר חזק אל אותו הדבר. וכך גם אצלנו - כאשר אדם מקיים מצווה למרות הקשיים, הוא מבטא קשר חזק לקב"ה. וכמו שהסברנו בביאורים אתמול - הקשר לקב"ה הוא עצם השכר.

• מדוע ישראל מקבלים את התורה בעל-כורחם?

היגיון, שרצה לזכות אותם בעל פיהם בריבוי המצוות. הרב קוק מסביר שיש לאדם בחירה חופשית רק בהחלטה לאן לכוון את הרצון שלו - למקום כזה או למקום אחר, אך על עצם הרצון שלו אין לו בחירה. הוא קיים, בעל כורחו. במעמד הר-סיני הקב"ה גילה לישראל שרצונם המקורי הוא בעצם הרצון האלוהי, וכיוון שכך אין להם אפשרות להתכחש אליו. זו המשמעות של "רצה לזכות אותם בעל כורחם" - הוא הראה להם שזוהי עצמם רצונם, ולכן אין להם בחירה אם לקבל את התורה או לא [עין איה שבת פרק ט, פיסקה סז].

שאלות לדיון

המהר"ל מסביר שגם אם לאדם הפרטי ריבוי המצוות אינו טוב, לכלל ישראל זה ודאי טוב. מה היחס האמיתי שצריך להיות בין חיי הפרט לבין הרצון לחיות למען הכלל?

המהר"ל מתעסק בפרק זה בכך שה' רצה לזכות את ישראל, האם זכות זו נמצאת גם במי שלא שומר תורה ומצוות?

[לא קשיא מידי - לא קשה כלל. צירוף וזכרון - המצוות מתקנות ומכינות את האדם לשלמותו. פשוט בתכלית - פשוט לגמרי.]

לעילוי נשמת הרב דוד בן הרב אברהם יצחק ז"ל

ואפילו אם תאמר כמשמעותו, לא קשיא מידי. שיהי אין לומר שיתן להם מעט מצוות, ויהיה להם השכר הגדול. שדבר זה לא יתכן כלל, שלא היה זה משפט ישר, כי לפום צערא אגרא* (אבות פ"ה מ"ב). ומכל שכן לפי מה שנתבאר, כי התורה היא צרופה וזכורה וישראל, ולפי רב המצווה הוא צרופה וזכורה שלהם, אם כן בודאי רבוי המצוות טובה להם. ואם אתה אומר הרי יצא שכרן בהפסדן, שכאשר לא יקיים המצווה יהיה לאדם עניש בודאי. אלו אמר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את האדם, היה זה שאלה, שאפשר שאין זה זכות לאדם, אבל אמר: רצה לזכות את ישראל, כי אף אם היה יותר טוב לאדם הפרטי שלא יהיה לו הרבה מצוות, אבל לכלל ישראל, כבר אמרנו למעלה בפרק א', כי כלל ישראל מוכנים ומסוגלים לתורה. והוא יתברך נותן התורה לכל ישראל, והוא זכות להם. ואם יש אחד פורה ראש ולענה, העולם נדון אחר הכלל, וכלל ישראל מוכנים לתורה ומצוות מצד עצמם. ומכל שכן שאין במציאות זה החידוש שלא היה חפץ במצוות. כי דור התורה אמרו נעשה ונשמע (שמות כד ז), והדורות הבאים אחריהם, אותו אפשר יאמרו שאינו חפץ, אינו נחשב מן המציאות. ואם כן בודאי חפץ ה' לזכות את ישראל ברבוי מצוות.

ועוד, כי עקר הפרוש שרצה השם יתברך לזכות את ישראל, היגיון, שרצה לזכות אותם בעל פיהם בריבוי המצוות. ואף אם יש לחוש שלא יקיימו המצוות, מכל מקום, השם יתברך רצה לזכות אותם בעל פיהם בריבוי מצוות. והשוואלים שהיה ראוי למעט במצוות חושבים, כי אפשר לזכות במעוט מצוות כמו בריבוי מצוות. ודבר זה לא יקבל הדעת וימאן השכל, והוא דבר מסקם: לפום צערא אגרא. ויתבאר בפרק שאחר זה כי המצוות הם צרופה וזכורה האדם, ויותר יש לו צרופה בריבוי המצוות, ממה שיש לו במעוט המצוות. כי זהו עקר מה שנתנה תורה ומצוות, שיהיו לאדם פעולות ומעשים, אשר מצרפים נפשו החמרית, ולעשות הנפש זה ונגדל. ואם לא כן, מותר האדם מן הבהמה אין (קהלת ג, ט). כי היה האדם חמרי טבעי כמו הבהמה. ואם כן, איך לא יהיה הדבר הזה ברור, כי רבוי המצוות הם זכות לאדם, עד שהוא דבר פשוט בתכלית. והוא יתברך רצה לזכות אותם, כמו האב שהוא מוסר ומוכיח את בנו לזכותו, ואם הבן אומר שאינו חפץ בזה, מכל מקום, האב מנקה אותו בעל פרו. וכך ה' רצה לזכות את ישראל, לכן נתן על מצוות, כדי לזכות ביותר. והתורה השאלה במה שאמר: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, ולפיכך הרבה להם תורה ומצוות.

ואפילו אם נאמר שביאור דברי רבי חנניא הוא כפשוטו, שריבוי המצוות הוא זכות כי יוכלו לקבל שכר רב בקיום מצוות רבות, אין לומר שיתן להם מעט מצוות ושכר רב עליהן, משום שדבר זה אינו הגון, כי השכר הוא בהתאם למאמץ ולצער שיש לאדם בקיום המצוות. לפי מה שהתבאר למעלה בפרק ב' כי המצוות מצרפות את ישראל, ולפי ריבוי המצוות כן גדול הצירוף, אם כן בודאי ריבוי המצוות הוא לטובתם של ישראל. ואם יטען הטוען שיש בזה גם חשש, שמא יעברו עבירות ויקבלו עונש רב. אין זו טענה, כי אם היה רבי חנניא אומר: רצה הקב"ה לזכות את האדם היתה הטענה נכונה, כי יתכן שלאדם הפרטי אין זו זכות והיה מעדיף מעט מצוות, אבל רבי חנניא אמר: רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לא את האדם, וכבר התבאר בפרק א' כי כלל ישראל מתאימים לתורה. התורה ניתנה לכלל ולא לאדם הפרטי ולכלל זו זכות. אם גם נמצא אדם פרטי שהוא חוטא ולו היה עדיף מעט מצוות, אין הדיון הולך אחר המיעוט אלא אחר הכלל, ולכלל ריבוי המצוות הוא זכות, כי כאמור הכלל הוא ראוי ומוכן אל התורה. אמנם גם ביחס ליחידים לא ניתן לטעון כן שהרי גם הם רצו את המצוות, שהרי אמרו כל ישראל במתן תורה נעשה ונשמע. ואם יבוא אדם בדורות שלאחר מתן תורה ויאמר שאינו רוצה את המצוות אין הוא נחשב. אם כן בודאי ריבוי המצוות הוא זכות לישראל. ולכן אמר רבי חנניא בן עקיבא: רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות.

ועוד, עיקר הפירוש שרצה הקב"ה לזכות את ישראל, היינו, שזה רצונו של הקב"ה לזכותם ואינו תלוי בדעת האדם. ואף שיש חשש שמא האדם לא יקיים את המצוות ונמצא שאין ריבוי המצוות זכות לו, מכל מקום הקב"ה רצה לזכותם במצוות רבות. השואלים שהיה ראוי שיהיו המצוות מעטות חושבים שניתן לזכות בחיי העולם הבא במיעוט מצוות אבל אין הדבר כן כמו שהתבאר קודם לכן, שהשכר הוא תלוי בצערו של המקיים כדברי חז"ל: לפום צערא אגרא. ויתבאר בפרק הבא כי המצוות מצרפות את האדם, ולפי ריבוי המצוות כך גם גדול הצירוף, ככל שהמצוות רבות יותר, כן הצירוף גדול יותר. ועיקר נתינת המצוות היא כדי שיהיו לאדם מעשים שבהם תושלם נפשו ותדוכך, ולכן צריכים מצוות רבות כדי שהזיכרון יהיה רב יותר. ואילו לא היו ניתנות המצוות כדי לזכר האדם, היה האדם גשמי כמו הבהמה. אם כן ברור ומובן שריבוי המצוות זוהי זכות לאדם. הקב"ה רצה לזכות את ישראל כמו אב המייסר את בנו ומוכיח אותו, וכל זאת לטובתו של הבן. אם יבוא הבן ויאמר שאינו רוצה בתוכחתו של האב, לא תשנה בקשה זו ממעשה האב, שכן יודע האב שדבר זה הוא לטובתו של הבן. וכן בעניינינו, רצה הקב"ה לזכות את ישראל. הדבר נובע מרצונו של הקב"ה ולכן נתן על ישראל עול מצוות, כדי לזכותם זכות מרובה. בדברים אלו השבנו לשאלה ביחס למאמר חכמים: רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות.

לכלל, ריבוי המצוות הוא זכות, אף שיש פירושים להם זה עלול להיות למכשול

רצה הקב"ה לזכותם ולכן נתן המצוות בעל כרחם

